

Peter Koolmees

De erfenis van
Dr. Vlimmen

Over de geschiedenis
van de diergeneeskunde

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen

Oratie 3 mei 2007

Peter Koolmees

De erfenis van Dr. Vlimmen

Over de geschiedenis
van de diergeneeskunde

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen

Oratie

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op het vakgebied diergeneeskunde in historische en maatschappelijke context, aan de Universiteit Utrecht op donderdag 3 mei 2007.

Ter nagedachtenis aan mijn ouders

Mijnheer de Rector Magnificus, leden van het Bestuur van het Utrechts Universiteitsfonds, geachte aanwezigen,

Bij zijn rondreis door Nederland deed Jacob van Lennep in augustus 1823 ook Utrecht aan. In zijn reisverslag beschreef hij de verwachtingen die van de twee jaar eerder in die stad geopende veeartsenij-school gekoesterd werden. 'Van deze ... verwacht men echter weinig goeds. De proeven die daar gedaan worden, leiden niet tot een goede uitkomst. Bovendien zullen de boeren zeker in het begin meer met hun eigen oude praktijken en die van hun smid ophebben, dan met de nieuwe theorieën van veeartsen. Die laatste zullen nu ook aan de school te veel als heren gekleed en in de watten gelegd worden en moeilijk kunnen wennen aan het boerenleven en dus boezemen ze dan nog minder vertrouwen in'.¹ Van Lennep bleek een vooruitziende blik te hebben. De in Utrecht gediplomeerde veeartsen hadden een negatief imago en moesten het wegens gebrek aan kennis en kunde afleggen tegen de concurrentie van hoefsmeden, koehelpers, paarden-doctors en overige zogenaamde empiristen. Tegen 1850 waren er 121 Utrechtse veeartsen tegenover bijna 900 empiristen. Bij gebrek aan toekomstperspectieven liep het aantal studenten sterk terug. Een door minister Thorbecke opgelegde reorganisatie voorkwam een dreigende sluiting van de school. De situatie werd er niet beter op toen in 1865 een grote veepestepidemie uitbrak waar de veterinaire wetenschap aanvankelijk machteloos tegenover stond.

Na deze moeilijke start breidde de werkgelegenheid voor veeartsen zich vanaf 1870 geleidelijk uit. In het leger en in de groeiende steden nam de vraag naar paardenartsen toe. Als gevolg van een hogere consumptie van vlees en zuivel en de lucratieve exportmogelijkheden hiervan, steeg de productie in de primaire sector aanzienlijk. De veehouderij kwam verder tot ontwikkeling dankzij landbouwmechanisatie, de introductie van kunstmest, stamboekvee en verbeterd veevoer. Hierdoor nam de vraag naar veterinaire gezondheidszorg voor productiedieren toe. Pas rond 1910 had de veearts – die zich vanaf dat moment 'dierenarts' ging noemen – een stevige positie in de Nederlandse samenleving verworven. Dit was vooral te danken aan de ontwikkeling van de wetenschappelijke basis van de diergeneeskunde, waardoor effectieve therapieën, vaccins, sera en

nieuwe diergeneesmiddelen beschikbaar kwamen. Het vertrouwen van de veehouders werd hiermee gewonnen. Omdat bovendien de titel veearts vanaf 1874 wettelijk werd beschermd was de concurrentie van empiristen ook fors afgenomen. Daarna werd het domein van professionele activiteiten van de dierenarts nog verder uitgebreid met de zorg voor kleine huisdieren en de kwaliteitscontrole van voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong.²

In de jaren zestig van de twintigste eeuw werd de naoorlogse wederopbouw voltooid. De veehouderij heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Door schaalvergroting en intensivering werd de veestapel nog verder uitgebreid en stegen zowel de export als de binnenlandse afzet van vlees, zuivel en eieren. De vraag naar deze producten was gestegen door de toegenomen welvaart van brede lagen van de bevolking die zich deze duurdere luxe voedingsmiddelen konden veroorloven. In de moderne verzorgingsstaat kregen mensen naast een hoger besteedbaar inkomen ook meer vrije tijd tot hun beschikking. Meer tijd en geld werden besteed aan hobby's, waaronder het houden van dieren voor gezelschap, recreatie en sport.³ Door de uitbreiding van de veehouderij en de populariteit van hobbydieren is het totaal aantal gehouden dieren in Nederland enorm toegenomen. Tegenwoordig komt dit neer op ongeveer tien dieren per inwoner. Uiteraard heeft dit aantal een positieve invloed gehad op de beroepsactiviteiten van dierenartsen.

Uit deze canon van de veterinaire geschiedenis blijkt dat dit vak is veranderd van een ambacht dat werd uitgeoefend door hoefsmeden in een beroep van academisch opgeleide professionals die hun hand niet omdraaien voor een keizersnede of een open hart operatie. Hadden de tijdgenoten van Van Lennep zo nog hun twijfels; aan het begin van de eenentwintigste eeuw staan de positie van de dierenarts en het nut van de diergeneeskunde voor de samenleving niet meer ter discussie. Het beroep heeft een hoge status en een positief imago. Dierenarts is nu het meest populaire beroep onder scholieren van 12 jaar. Dat hangt nauw samen met de veranderde functie en betekenis van het dier in de moderne samenleving en de daaruit voortvloeiende vraag naar diensten van de dierenarts. Op deze maatschappelijke context van de diergeneeskunde – niet toevallig het tweede onderwerp van mijn leeropdracht – zal ik later ingaan. Maar eerst wil ik graag uw

aandacht vragen voor de ontwikkeling van de geschiedschrijving van de diergeneeskunde.

Historiografie van de diergeneeskunde

De toegenomen belangstelling voor het dier heeft de afgelopen twee decennia ook geleid tot meer aandacht voor de geschiedenis van het dier en de relatie tussen mens en dier en in het kielzog daarvan ook van de diergeneeskunde. Veel onderzoek hiernaar wordt nu uitgevoerd door historici, sociologen, antropologen, psychologen, ethici, filosofen, juristen en ecologen. Vooral binnen de ecologische geschiedenis staat naast de geschiedenis van het milieu en het klimaat ook die van ziekten bij mens en dier centraal.⁴ Een ander voorbeeld van de groeiende aandacht is de actuele discussie over de rechten van het dier en wetgeving rond het welzijn van dieren.⁵ Deze hernieuwde aandacht neemt echter niet weg dat de geschiedenis van de diergeneeskunde als onderdeel van de wetenschapsgeschiedenis een erg bescheiden plaats inneemt.

Tot omstreeks 1980 werd veterinaire geschiedenis voornamelijk bestudeerd door dierenartsen, een handvol landbouwhistorici en biologen, en enkele filologen die zich richtten op veterinaire teksten uit de oudheid.⁶ Traditioneel handelde de algemene geschiedschrijving over de geschiedenis van de mens; dieren en dierenartsen waren kennelijk niet interessant genoeg voor culturele, politieke of sociaal-economische geschiedenis. Ook vanuit de bekende Wageningse groep Agrarische Geschiedenis was de belangstelling voor diergeneeskunde relatief gering,⁷ terwijl sommige medisch-historici zich alleen zijdelings bemoeiden met diergeneeskunde op overlappende thema's als vergelijkende anatomie en pathologie, proefdierkunde en zoönosen.

Het relatief kleine aantal beoefenaars van de veterinaire geschiedenis heeft in de loop van de tijd naar schatting ca. 20.000 publicaties voortgebracht; hoewel er veel kaf onder het koren is. Het is onmogelijk om hier een samenhangend overzicht van de veterinaire geschiedenis te geven. Daarom wil ik me beperken tot de ontwikkelingen in Nederland vanaf omstreeks 1800 en vooral ingaan op enkele typerende historiografen. Historiografie betekent letterlijk geschiedschrijving, maar het begrip wordt door historici opgevat als de geschiedenis van de geschiedschrijving. Bij geschiedschrijving werden in de

loop van de tijd steeds andere accenten gelegd. De visie op en het doel van geschiedschrijving waren mede afhankelijk van het tijdska-der, de tradities en de politieke cultuur waarbinnen de geschied-schrijver actief was. Bovendien selecteert, analyseert, legitimeert en interpreteert elke geschiedschrijver vanuit zijn of haar eigen perspec-tief.

Hoe zit dat bij de diergeneeskunde? Wie schreven over de geschiedenis van de diergeneeskunde en met welk doel? Waar kwam de behoefte vandaan? Welk beeld werd geschetst van de veterinaire wetenschappen en van de dierenarts en welke visie lag hieraan ten grondslag? In de internationale historiografie van de diergeneeskunde zijn de volgende hoofdstromen te onderscheiden: legitimerende en apologetische geschiedenis om het bestaansrecht van de nieuwe dis-cipline en het beroep te verdedigen; de scholengeschiedenis (oplei-dingsinstituten) met institutionele en wetenschappelijke ontwikkelin-gen, de biografie en de sociaal-culturele en economische benadering waarbij de veterinaire geschiedenis binnen de maatschappelijke con-text wordt bestudeerd. In gedenkboeken over veterinaire instituten komen de verschillende benaderingen overigens naast elkaar voor. Ik wil u nu enkele voorbeelden geven van de belangrijkste vertegen-woordigers van deze hoofdstromen.

Gerrit de Hoog en Alexander Numan

Het eerste voorbeeld is Gerrit de Hoog (1784-1812). De Hoog groeide op als wees en studeerde geneeskunde in Leiden en veeart-senijkunde in Berlijn. Een docentschap bij een op te richten eerste veeartsenijsschool in Nederland ging door het vertrek van Lodewijk Napoleon aan zijn neus voorbij. In mei 1811 promoveerde hij in Leiden op een proefschrift over de analogie tussen de geneeskunde van mens en dier en het nut van de veeartsenijkunde voor de samen-leving.⁸ Daarin verdedigde hij het bestaansrecht van dit vak op basis van een uitgebreid hoofdstuk over de geschiedenis van de vergelij-kende geneeskunde. Met een hele reeks auteurs over veterinaire onderwerpen vanaf de oudheid beriep hij zich op de lange traditie van het vak. Hij eindigde met een pleidooi voor de oprichting van veterinaire scholen.⁹ Met zijn dissertatie leverde De Hoog de eerste Nederlandse bijdrage aan een reeks publicaties waarin de veeartsenij-

kunde als jongste loot aan de boom van de medische wetenschappen wordt gelegitimeerd. Hij liet zich inspireren door de Italiaan Giovanni Ingrassia die in 1569 het eerste werk in dit genre schreef. De titel van dat boek nam hij over als motto voor zijn dissertatie. De vertaling luidt: 'De veeartsenijkunde is in formeel opzicht een en dezelfde als de meer edele geneeskunde van de mens, zij verschilt van deze slechts in de adel van haar object'.¹⁰ Als getalenteerd veearts en medicus lag het op zijn weg om een van de grondleggers van de diergeneeskunde in ons land te worden. Het liep helaas anders. In 1812 vond hij in het leger van Napoleon op 28-jarige leeftijd een triest einde tijdens de fatale veldtocht naar Moskou.

In zijn plaats werd de Groningse medicus Alexander Numan (1780-1852) grondlegger van de Nederlandse diergeneeskunde. Numan was bijna 30 jaar als hoogleraar en directeur verbonden aan de veeartsenijsschool. Vanuit het verlichtingsideaal van maatschappelijk nut en wetenschappelijke vooruitgang gaf hij in zijn oratie een uitgebreid overzicht van de ontwikkeling van de veeartsenijkunde. Op basis van het nut voor de samenleving en de ontwikkeling van de vergelijkende geneeskunde, legitimeerde hij de oprichting van een wetenschappelijke beroepsopleiding voor veeartsen in Nederland. Hij was zich ervan bewust dat tegen deze wetenschappelijke benadering nog veel vooroordelen bestonden, maar benadrukte dat dit de enige weg was om de veehouderij te verbeteren. Volgens hem verstoorde de mens bij de domesticatie de nagenoeg ziektevrrije natuurstaat van dieren waardoor deze vatbaar werden voor ziekten. De noodzaak om deze ziekten te voorkomen en te bestrijden betekende de geboorte van de veeartsenijkunde. Aanvankelijk was deze nog primitief. De wetenschappelijke basis kwam tot stand door de theorievorming van de klassieke auteurs en onderzoekers uit de moderne tijd die de anatomie koppelden aan de pathologie. Door de oprichting van veterinaire opleidingen kon in plaats van 'een onbeduidend aanhangsel der Geneeskunde'¹¹ aanspraak worden gemaakt op een zelfstandige discipline. Als medicus was Numan overigens van mening dat de geneeskunde van het dier in vergelijking met die van de mens nog een bescheiden plaats innam. Net als De Hoog benaderde Numan de geschiedenis vanuit het destijds gebruikelijke oogpunt van finalisme. Alleen datgene wat achteraf als wezenlijke bijdrage aan de vooruit-

gang kon worden gezien, werd behandeld.¹²

Na De Hoog en Numan liet de volgende geschiedschrijving van enige omvang een eeuw op zich wachten. Ter gelegenheid van het eeuwfeest van de opleiding werd in 1921 een kloek gedenkboek uitgegeven dat was geschreven door een aantal docenten.¹³ Het bevat dan ook een visie op de ontwikkeling van het veterinaire onderwijs van binnen uit; de bredere maatschappelijke context ontbreekt. De inhoud is wel betrouwbaar en de feiten kloppen; de bronnen worden echter niet gedocumenteerd. Het voert te ver om hier op de afzonderlijke auteurs in te gaan. Uit de inhoud blijkt dat het bestuur van de school de buitenwereld wilde laten zien hoe de diergeneeskunde zich in een eeuw tijd had ontwikkeld tot een erkende academische discipline. Bij de opzet van het gedenkboek stuitte het schrijverscollectief op een probleem dat in latere veterinaire geschiedschrijving zou terugkeren. Naast de institutionele geschiedenis wilde men in een apart deel aandacht schenken aan de ontwikkeling van de verdergaande specialisatie in de afzonderlijke vakken. Wegens geldgebrek kwam het hier jammer genoeg niet van. In plaats van een samenhangend overzicht van de veterinaire wetenschappen op te stellen, liet men de specialisten zelf een opsommend overzicht van het actuele onderwijs in hun vakgebied schrijven.

Dr. Vlimmen

Gezien de titel van deze openbare les zult u zich zo langzamerhand wel afvragen waar blijft Vlimmen nu? Wie was Vlimmen en wat is zijn erfenis dan? Daar kom ik nu aan toe. *Doctor Vlimmen* is de titel van een roman over een dierenarts. Dit boek uit 1936 was de eerste roman in de Nederlandse taal met een veterinaire in de hoofdrol. Het werd het begin van een trilogie waarvan de overige delen later verschenen.¹⁴ Het boek bevat geen geschiedschrijving, maar is als historische bron wel erg interessant vanwege het romantische beeld dat van de dierenarts en de diergeneeskunde werd geschetst. Dat beeld is ruim een halve eeuw bepalend geweest voor het imago van dit beroep bij een breed internationaal publiek. Bovendien heeft het begrip 'Vlimmen' binnen en buiten de veterinaire beroepsgroep voor veel commotie gezorgd. In de canon van de veterinaire geschiedenis mag de fictieve figuur Vlimmen daarom niet ontbreken.

Het verhaal van de dierenarts Jan Vlimmen werd geschreven door Anton Roothaert. Het eerste deel van de trilogie werd een bestseller. Een journalist typeerde de roman destijds als ‘Het op de Bijbel na meest verkochte Nederlandstalige boek’.¹⁵ In totaal zijn van de verschillende delen van Vlimmen 45 uitgaven gedrukt, inclusief acht buitenlandse vertalingen. De roman werd drie keer verfilmd. De laatste versie met Peter Faber in de hoofdrol werd in 1978 een kassucces. Waarom werd de roman zo immens populair? In Vlimmen werd de tot dan toe onbekende wereld van de diergeneeskundige praktijk voor de Nederlandse samenleving voor het eerst voor een breder publiek geopenbaard. De practicus wordt neergezet als een ongemaniëerde, stoere, ruwe, maar ook integere en deskundige persoon die de boeren verstedelijk deed staan door het toepassen van nieuwe veterinaire technieken zoals de keizersnede. De lezer kan zich gemakkelijk identificeren met de dierenarts die werkte binnen de context van het herderlijke plattelandsleven. Het is een vlot geschreven verhaal over een ongecompliceerde, vrijzinnige dierenarts die zijn weg tracht te vinden in een bekrompen Brabantse provinciestad. Door die libertijnse houding gekoppeld aan een slepende echtscheidingsaffaire komt Vlimmen regelmatig in conflict met de lokale katholieke autoriteiten.

Tot omstreeks 1980 bleven de romans over Vlimmen bestsellers. Ook in veterinaire kringen werd Vlimmen positief ontvangen vanwege het aansprekende beeld dat van de dierenarts werd gegeven en vanwege de propagandawaarde voor het veterinaire beroep. De populariteit onder het lezerspubliek werd niet gedeeld door literaire critici. Ondanks pogingen van Hubert Lampo en Karel van het Reve om de positie van Roothaert in de Nederlandse literatuur te verbeteren, ontsteeg hij niet de status van A. den Doolaard, Leonard Huizinga en Johan Fabricius, de eigenlijke lievelingen van het publiek. De reacties uit religieuze hoek waren ronduit negatief vanwege de scherpe kritiek van Roothaert op de paternalistische bevoogding van de gelovigen door de kerk. In Vlaanderen werd *Dr. Vlimmen* zelfs op de lijst van verboden boeken gezet door de Organisatie van Katholieke Bibliotheken. Dat deed de vraag naar het boek in het katholieke zuiden uiteraard sterk stijgen.¹⁶

Na de oorlog riep de naam Vlimmen binnen de diergeneeskunde lange tijd uitgesproken negatieve reacties op. Dit heeft alles te maken

met de dierenarts Huub Pulles die model stond voor de hoofdpersoon. De jurist Roothaert en de dierenarts Pulles waren vrienden sinds hun studietijd in Utrecht. Pulles bracht Roothaert op het idee om een boek over dierenartsen te schrijven tijdens zijn tochten langs boeren, waarbij Roothaert hem vaak vergezelde. Tijdens de bezetting hadden ze geen contact met elkaar. Pulles maakte toen carrière binnen de NSB en was bijna vier jaar burgemeester van Eindhoven. Deze weinig vaderlandslievende houding leidde ertoe dat de 'foute' Pulles na de oorlog in veterinaire kringen werd doodgezwegen en als een schande voor de professie werd beschouwd.

Ook binnen de moderne diergeneeskunde en in het bijzonder bij de huidige generatie veterinaire autoriteiten roept het begrip Vlimmen inmiddels negatieve associaties op, zij het om andere redenen. Opmerkelijk hierbij is echter dat deze generatie de tijd van Vlimmen zelf niet heeft meegemaakt en dat de jongere generaties dierenartsen en studenten de naam Vlimmen wel kennen, maar het boek nooit hebben gelezen. De boeken over Vlimmen zorgden er namelijk voor dat het romantische beeld van de dierenarts uit de periode 1930-1960 niet alleen bij het grote publiek, maar ook bij aankomende studenten stevig werd ingeprent. In de jaren zestig en zeventig traden er echter fundamentele veranderingen op in de veterinaire beroepspraktijk waardoor menig student die daarna met het verwachtingspatroon van de Vlimmen-ideologie aan de studie begon, werd teleurgesteld. Het bijstellen van het ouderwetse, inaccurate en statische Vlimmen-imago van rond het midden van de twintigste eeuw maakte dan ook een vast onderdeel uit van de voorlichting vanuit de onderwijsinstelling aan potentiële studenten. Dit probleem kan worden beschouwd als een erfenis van Vlimmen; de pastorale ideologie was veranderd in een hardnekkige mythe.¹⁷

Alhoewel Vlimmen niet langer kon gelden als rolmodel voor de realiteit van de moderne dierenarts, bleef hij de beroepsgroep achtervolgen. Het was dan ook een pijnlijke verrassing toen Minister L.J. Brinkhorst op het jaarcongres van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde in 2000 de figuur Vlimmen nog een keer van stal haalde. Bij die gelegenheid deed hij een beroep op de professionele integriteit van de dierenarts. Net als Vlimmen zou de moderne dierenarts bij het veterinair handelen naast de eigen finan-

ciële belangen en die van de veehouder het maatschappelijke belang van de voedselveiligheid niet uit het oog mogen verliezen. Tevens constateerde hij dat de beroepsgroep nog steeds erg in zichzelf gekeerd was en meer met de samenleving zou moeten communiceren.¹⁸

Wester

Met Jurjen Jans Wester (1869-1947) komen we weer bij de geschiedschrijving. Hij was de eerste rector magnificus van de Veeartsenijkundige Hoogeschool en volgens zijn collega's en studenten een uitstekende clinicus en docent, maar ook eigenzinnig, autoritair en vooral trots op het feit dat hij veterinair was.¹⁹ Bij zijn aftreden in 1939 presenteerde hij in plaats van het gebruikelijke afscheidscollege een dikke monografie over de geschiedenis van de diergeneeskunde.²⁰ In zijn voorwoord noemt Wester het een novum dat hij in zijn boek de ontwikkeling van de diergeneeskunde verklaart uit de parallelle ontwikkeling van de medische geneeskunde. Origineel was dat echter geenszins; met zijn vergelijkende geneeskunde past het boek in de traditie van De Hoog en al diens voorgangers. Het boek voldoet absoluut niet aan de primaire eisen die vanuit de methodologie van de geschiedbeoefening gesteld worden en kan als zodanig worden beschouwd als een dieptepunt in de veterinaire historiografie. Het verhaal wil dat hij archiefstukken die hij onder ogen had gehad met een rood potlood markeerde en vervolgens in de prullenbak liet deponeren. Er is geen vraagstelling, de bronvermelding ontbreekt en Wester maakte zich schuldig aan subjectiviteit en anachronisme. Het werk is fragmentarisch van opbouw en meer beschrijvend dan analyserend. Dat neemt niet weg dat in het boek veel nuttige informatie van binnenuit te vinden is. In vergelijking met oudere werken is er meer aandacht voor de ontwikkeling van veterinair onderzoek en de toepassing van therapieën in de praktijk. De hoofdlijn is hier echter ook de strijd tegen het empirisme en de emancipatie als zelfstandige discipline. Het boek is dan ook opgedragen aan de Nederlandse diergeneeskunde.²¹

De voorbeeldige Offringa

In tegenstelling tot het werk van Wester kan de veterinaire geschied-

schrijving van Cees Offringa als model worden beschouwd. Toen het 150-jarig bestaan van het diergeneeskundig onderwijs in Utrecht in zicht kwam, nam de faculteit het besluit om een goed gedocumenteerd gedenboek uit te geven. Als basis voor dat boek zou een integrale studie van instituuts-, wetenschaps- en onderwijsgeschiedenis binnen de politieke en sociaal-economische context moeten dienen. De historicus Cees Offringa nam deze grote uitdaging aan. Het eindproduct *Van Gildestein naar Uithof* verscheen in twee delen.²² Op het eerste deel dat de periode 1821-1925 bestrijkt, is Offringa gepromoveerd. Bovendien was het op tijd klaar; bij de viering van het 150-jarig bestaan in 1971 in de Domkerk kon het boek aan koningin Juliana worden overhandigd. Het tweede deel liet nog tien jaar op zich wachten. Dat had alles te maken met het feit dat Offringa hier als eindredacteur optrad en voor de beschrijving van de voortschrijdende specialisering en differentiatie binnen de veterinaire wetenschappen afhankelijk was van verschillende vakspecialisten. Met de afronding van deze hoofdstukken over specialismen en instituten werd de omissie in het gedenboek van 1921 tenietgedaan.

Bij zijn onderzoek maakte Offringa als eerste systematisch gebruik van het rijke archief van het opleidingsinstituut. Hij bestudeerde het wel en wee van het diergeneeskundig onderwijs vanuit een niet-veterinair perspectief. Met de samenleving als uitgangspunt in plaats van de diergeneeskunde, werd hij in Nederland de pionier van de sociale geschiedenis van deze discipline. Bij Offringa stond de analyse van de sociaal-economische en culturele context van de veterinaire wetenschappen centraal waarbij hij onder meer aandacht schonk aan de ontwikkeling van de biomedische wetenschappen, de internationale landbouwpolitiek, de oorlogsperiode, de beroepsvereniging, de wetgeving en de beunhazerij en het studentenleven. In een vervolgstudie heeft hij zich nog verder verdiept in de professionalisering van deze beroepsgroep.²³ Samen met zijn tweedelig standaardwerk heeft Offringa hiermee een degelijke basis gelegd voor de geschiedschrijving van de diergeneeskunde in Nederland. Huidige en toekomstige generaties geschiedschrijvers kunnen voortbouwen op deze rijke erfenis.

Van Oyen en Mathijssen

Een ander genre waarin de veterinaire geschiedschrijving aan bod kwam vormen de gedenkboeken van de Universiteit Utrecht. Bij het 300 en 350-jarig bestaan in respectievelijk 1936 en 1986 werden hoofdstukken over de geschiedenis van de veterinaire faculteit in gedenkboeken opgenomen. De verschillen in opvatting over institutionele geschiedschrijving die tussen de facultaire gedenkboeken van 1921 en Offringa naar voren komen, zijn identiek aan die tussen de hoofdstukken in de gedenkboeken van de universiteit.

Het eerste overzicht is van Cornelis van Oyen (1885-1962) hoogleraar in de voedingsmiddelenhygiëne.²⁴ Hij gaat uitgebreid in op de institutionele geschiedenis van de Hoogeschool en de verheffing tot faculteit van de Rijksuniversiteit Utrecht in 1925. Dit feit werd in diergeneeskundig Nederland uitgebreid gevierd omdat de opleiding en daarmee ook de dierenarts, nu formeel een academische status hadden gekregen. Van Oyen kan gezien worden als laatste representant in de oude traditie van de scholengeschiedenis. Zijn historisch overzicht bestaat louter uit institutionele geschiedenis met een gortdroge opsomming van instituten, gebouwen en zeer gewaardeerde docenten. Voor vrouwen zag Van Oyen geen toekomst weggelegd in dit vak. Ook al waren sinds 1925 enkele vrouwen afgestudeerd, zij moesten goed beseffen dat het maar zeer de vraag was of er in de toekomst werkgelegenheid voor hen zou zijn.

Het tweede overzicht dat gaat over de periode 1936-1986 werd geschreven door Guus Mathijssen, destijds bibliothecaris van de faculteit.²⁵ Voor de periode tot 1971 leunt hij grotendeels op Offringa, maar de ontwikkelingen tot 1986 heeft hij geschreven op basis van eigen bronnenonderzoek. Naast de onvermijdelijke rij van docenten en instituten gaat Mathijssen ook dieper in op de bredere politieke en maatschappelijke context van het onderwijs- en onderzoeksbeleid, de verschuiving in de studentenpopulatie, het aanbod van patiënten, de feminisering van het beroep en andere actoren in het veterinaire krachtenveld zoals de relatie met de beroepsvereniging.

Recente voorbeelden

Het is verheugend dat recentelijk meer studies op het gebied van de geschiedenis van de diergeneeskunde op het niveau van Offringa zijn

verricht. Voorbeelden hiervan zijn de geschiedenis van de veterinaire specialismen geneeskunde van gezelschapsdieren en veterinaire volksgezondheid en het gedenkboek van het Nederlands Centraal Veterinair Instituut.²⁶ In het laatste boek geeft medisch historicus Peter Verhoef een overzicht van de ontwikkeling van de veterinaire wetenschappen en de veranderende maatschappelijke context waarbinnen dat onderzoek gedurende de afgelopen eeuw werd uitgevoerd. De beschrijving van de vergaande wetenschappelijke specialismen liet hij – net als in de gedenkboeken van de faculteit uit 1921 en 1971 – over aan specialisten van het instituut zelf.

Als laatste voorbeeld noem ik de studie van de sociologe Joanna Swabe. Zij plaatst de geschiedenis van de diergeneeskunde in het kader van sociologische lange termijn processen in de menselijke geschiedenis.²⁷ In navolging van de Amerikaanse historicus William McNeill²⁸ beschrijft ze dat de mens er weliswaar in is geslaagd gedomesticeerde dieren te domineren, maar via de overdracht van besmettelijke ziekten er tegelijk ook afhankelijker en kwetsbaarder door is geworden. De mens heeft door de tijd heen getracht deze ziekten te voorkomen en te bestrijden, wat resulteerde in de opkomst van de diergeneeskunde.

Van interne naar externe observatie

Samenvattend kan gesteld worden dat de legitimering en apologie van de diergeneeskunde als een rode draad door de ontwikkeling van de veterinaire historiografie loopt. Deze benadering vervulde een belangrijke functie zowel bij het versterken van de identiteit en het imago van de nieuwe professie als bij de academische en sociale emancipatie ervan. Conform de positivistische benadering van de Franse filosoof Auguste Comte voeren hierbij heldenverhalen over het lineaire proces van wetenschappelijke vooruitgang de boventoon. De weg van de nederige afkomst van het veterinaire beroep naar academische status was lang en moeilijk. Daarom was deze traditie van finalisme en internalisme nog sterker aanwezig dan in de medische historiografie waar deze ook lange tijd dominant was.²⁹ Ook in recente handboeken wordt het belang van dierenartsen voor de samenleving nog steeds sterk benadrukt.³⁰ De categorie scholengeschiedenis is eveneens goed vertegenwoordigd, al varieert de benade-

ring en de navenante kwaliteit sterk van naïeve heldenverering tot kritische geschiedschrijving, waarbij wordt getracht de ontwikkelingen te verklaren in hun specifieke historische context. Alleen de studie van Swabe is verricht vanuit de sociologisch-historische benadering van de lange termijn processen. Opvallende lacunes zijn er ook. In de categorie biografie is alleen over Numan veel geschreven, terwijl ook andere figuren uit de diergeneeskunde zoals D.A. de Jong, J. Poels en H.S. Frenkel een biografie verdienen. Verder ontbreekt nagenoeg de geschiedschrijving van de militaire diergeneeskunde. Hetzelfde geldt voor de Nederlandse koloniale veterinaire geschiedenis, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Groot-Brittannië en Spanje. Een begin hiermee is gemaakt door Martine Barwegen die de ontwikkeling van de veehouderij op Java heeft onderzocht.³¹

Duidelijk wordt ook dat de blik lange tijd naar binnen was gekeerd; de belangstelling van de buitenwereld en vanuit andere disciplines kwam pas veel later. Internalistische geschiedenis wordt meestal geschreven door dierenartsen voor dierenartsen over dierenartsen in termen van grote helden en grote ontdekkingen. Historici zijn hierin niet geïnteresseerd vanwege een gebrek aan bronnenonderzoek, context en kritische reflectie. Anderzijds zijn de meeste dierenartsen niet geïnteresseerd in veterinaire geschiedenis op academisch niveau dat doorgaans wordt geschreven door historici voor een kleine groep vakgenoten. Detailstudies vol theoretische beschouwingen worden over het algemeen minder gelezen door het publiek dan vlot geschreven overzichtswerken door buitenstaanders. Jared Diamond met zijn bestseller *Zwaarden, paarden en ziektekiemen* is hier een goed voorbeeld van.³²

Volgens de historicus Philip Teigen heeft elke benadering van de medische en veterinaire geschiedenis voor- en nadelen. Zowel benaderingen vanuit het perspectief van theorieën, verklaringsmodellen, functies, als centrale thema's zijn waardevol en complementeren elkaar.³³ Hij pleit voor een herwaardering van geëngageerde en 'toegepaste geschiedenis' die een rol kan spelen bij het ontwikkelen van beleid, het beïnvloeden van meningsvorming of politieke besluitvorming.³⁴ Bij veterinaire geschiedenis denk ik dan bijvoorbeeld aan lessen die te leren zijn van de vergelijkende geneeskunde, de sociale constructie van ziekten bij mens en dier, de ecologie van het houden

van dieren op het platteland en in de stad en de geschiedenis van veterinaire ethiek. Op basis van degelijk historisch onderzoek naar thema's die aansluiten bij actuele problemen in de samenleving zouden historici zinnige bijdragen kunnen leveren aan het publieke debat.³⁵ Goede voorbeelden hiervan zijn de studies over BSE en mond- en klauwzeer in Engeland.³⁶

Niet alleen amateurs en professionals maar ook het brede publiek blijkt behoefte te hebben aan geschiedschrijving die diergeneeskunde beschouwt als een integraal deel van ons complexe sociaal-economische, technologische en culturele bestaan. Deze wens om graag in de keuken van diergeneeskundige praktijken te kijken heeft alles te maken met werkelijke of veronderstelde voedselschandalen, de problematiek rond BSE, uitbraken van besmettelijke dierziekten, malafide hondenhandel en dierenleed waar de media op in zoemen. Het vak diergeneeskunde is uit de praktijk voortgekomen en is nog steeds op de praktijk gericht. De ontwikkeling is niet los te denken van de religieuze, economische en emotionele waarden die in de samenleving aan het dier worden toegekend. Via voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong en zoönosen komen daar de volksgezondheidsaspecten nog bij. Daarmee is de diergeneeskunde onlosmakelijk verbonden met die samenleving zelf. Als we in de traditie van Offringa de ontwikkelingen binnen de diergeneeskunde trachten te verklaren vanuit de maatschappelijke context dan moet de positie van het dier daarbij worden betrokken. Met die context, kom ik op het tweede deel van mijn leeropdracht.

Vermenselijking van het dier

De moderne mens heeft een bijzonder ambivalente houding ontwikkeld tegenover dieren, waarbij exploitatie en affectie worden gecombineerd. In de loop van de twintigste eeuw moest de dierenarts de belangen van mens en dier steeds meer afwegen tegen de achtergrond van enerzijds een toegenomen gevoeligheid en anderzijds een sterke verzakelijking. De vergaande rationalisatie van de intensieve veehouderij en de vervreemding van de moderne stedeling van het platteland en de voedselproductie hebben geleid tot twee verschillende en conflicterende sets van waarden en normen over onze omgang met

dieren. Door de voortschrijdende industriële productie, verstedelijking en ontkerkelijking en de aandacht voor dierenbescherming is de houding van de moderne burger tegenover de jacht, natuurbeheer, de slacht, het 'ruimen' van productiedieren en het gebruik van proefdieren wezenlijk veranderd. In 1962 werden bij een uitbraak van varkenspest 320.000 varkens geruimd en in de Peel begraven. Toen lag niemand daar wakker van. In 2001 werden bij de bestrijding van mond- en klauwzeer 280.000 dieren geruimd. Maar nu leidde deze calamiteit tot grote maatschappelijke onrust. Het stimuleren van de intensieve veehouderij door de overheid leidde vanaf 1945 niet alleen tot het verbeteren van de gezondheidssituatie van de veestapel en hoge exportinkomsten, maar ook tot het controversiële non-vaccinatie beleid, lange afstand transport van levende dieren en de aanpassing van dieren aan houderijsystemen in plaats van andersom. Onder druk van de publieke opinie wordt nu door diezelfde overheid het dierenwelzijnsbeleid herzien.³⁷

Het vermenschlijken van gezelschapsdieren leidde ook tot vergaande gevoeligheid. Waarom zijn deze dieren de laatste decennia zo populair geworden? De overgrote meerderheid van de ca. vijf miljoen honden en katten en 130.000 paarden wordt niet meer als muizen-vanger, jacht-, waak- of trekdier gebruikt. Deze dieren worden nu gehouden voor gezelschap, als decoratie, als statussymbool om macht en welzijn te symboliseren, om te imponeren en voor commerciële doeleinden. Naast de economische is ook de emotionele waarde van deze dieren enorm toegenomen. Dat heeft geleid tot een sterke uitbreiding van commerciële belangen in de gezelschapsdierensector waarbij naast dierenartsen ook dierenwinkels, de petfoodindustrie, hondenfokkers en dierenpensions zijn betrokken. Gezelschapsdieren zijn onderdeel van een harde en zakelijke wereld van winstbejag geworden, ook al is het product 'lief'. Illegale handel, cosmetische ingrepen om te voldoen aan de rasstandaard, castreren, steriliseren en het fokken van dieren met erfelijke afwijkingen zijn ook inherent aan deze sector. Heeft het dier voor de eigenaar niet de gewenste aibaarheid en genegenheid of gaat het stinken of wordt het agressief, dan wordt het als gebruiksvoorwerp weggedaan.

Objectief beschouwd is het verschil tussen productie- en gezelschapsdieren daarom kleiner dan het lijkt. De bewegingsvrijheid van

een grote hond op een kleine flat is niet beter dan die van biggen of kalveren in een huisvestingsstelsel, waarvan de maten wettelijk zijn voorgeschreven. Uit onderzoek blijkt dat bij een pony alleen in de wei of een hond alleen thuis het welzijn ook wordt aangetast. Er zijn medicijnen op de markt tegen overgewicht omdat veertig procent van de honden en katten te dik is.³⁸ Uit deze schets van de vermenselijking van het dier komt duidelijk naar voren dat het denken over de status van het dier in Nederland de laatste decennia langzaam maar zeker is verschoven. Voor de dierenarts roept deze verschuiving nieuwe vragen op. Houden dierenartsen als objectieve deskundigen de eigenaar een realistisch beeld voor ogen van wat van dieren kan en mag worden verwacht? Geven zij grenzen aan? Moet wat technisch mogelijk is, ook worden uitgevoerd? In de praktijk blijkt dat dit vaak gebeurt.

Dieren en politiek

Opvattingen over mens-dier relaties zijn culturele, sociale en politieke constructies die tijdgebonden zijn. Discussies over de vraag of de mens gelijkwaardig is aan het dier worden al eeuwenlang gevoerd en de argumenten die daarbij worden aangevoerd veranderen van tijd tot tijd. In het debat over de relatie mens-dier komen allerlei vragen over het gebruik van het dier naar voren zoals bij de intensieve veehouderij, de vleesconsumptie, de rasstandaard bij huisdieren, de proefdierkunde en bij circus- en dierentuindieren. Vanuit de samenleving wordt bij de politiek aangedrongen op regelgeving op deze terreinen. Maar in de samenleving zijn de laatste decennia ontwikkelingen gaande die ertoe hebben geleid dat tussen bewoners van steden en het platteland grote verschillen zijn ontstaan in opvattingen over hoe mensen met dieren zouden moeten omgaan. Bij de vleesconsumptie bijvoorbeeld beroepen tegenstanders zich op de vermenselijking van het dier terwijl voorstanders de verdierlijking van de mens als argument naar voren brengen.³⁹ Dergelijke morele vragen lijken te complex om met een simpel ja of nee te beantwoorden. Waardeoordelen, vooronderstellingen en emotionele visies op de omgang met dieren kenmerken het huidige debat.

Door de polarisatie van standpunten over dierenwelzijn in de samenleving, de media en de politiek is consensus over dergelijke

vraagstukken nu ver te zoeken. Eensgezindheid is er wel over het feit dat dieren kunnen lijden en dat de mens als redelijk wezen een morele zorgplicht heeft voor gehouden dieren die inhoudt dat lijden moet worden vermeden. De toekomst zal leren of er tussen de verschillende belangengroeperingen een balans zal worden bereikt op basis van pragmatisch overleg.⁴⁰ Bij de regelgeving over proefdieren in de jaren zeventig en over scharrelvarkens eind jaren tachtig heeft dergelijk overleg resultaat gehad. Door de Wet op de Dierproeven uit 1977 is het welzijn van proefdieren aanzienlijk verbeterd en is hun aantal sterk gedaald omdat onderzoekers het proefdiergebruik duidelijk moesten verantwoorden. Deze regelgeving zou als goed voorbeeld kunnen dienen voor andere diersoorten.

In deze ambivalente context fungeert de moderne dierenarts als ondernemer, maar ook als advocaat van het dier, de eigenaar en de samenleving. Het vrije beroep van dierenarts is al lang niet meer vrijblijvend; ook van de dierenarts wordt een standpunt verwacht. Deze zou zich als specialist op het gebied van de gezondheid en het welzijn van dieren en als nuchtere scheidsrechter tussen de belangen van mens en dier veel duidelijker kunnen manifesteren in de media en in de politiek. In de emotionele discussies zouden zij de broodnodige wetenschappelijke argumenten kunnen aandragen. Maar hier wreekt zich een oude traditie; net als in Vlimmens tijd blijft de dierenarts over het algemeen liever op de achtergrond. Regelmatig wordt in veterinaire kringen ergens uitgesproken over de onwetendheid die allerlei participanten aan het debat uiten, maar aan actieve deelname waagt men zich liever niet. De beroepsvereniging en het opleidingsinstituut voeren in dit opzicht geen proactief beleid; vaak worden standpunten pas achteraf ingenomen. Dat lijkt een gemiste kans, zeker nu er democratische consensus nodig is over de wijze waarop we met dieren omgaan. Om de achtergrond van de huidige situatie te kunnen begrijpen is historisch inzicht onontbeerlijk. Daarmee geef ik al een voorschot op de vraag of veterinaire geschiedenis relevant is.

Is veterinaire geschiedenis relevant?

In discussies over het welzijn van dieren worden te pas en te onpas historische argumenten gebruikt. Het is een gegeven dat de mens dieren heeft gedomesticeerd en deze sindsdien zoveel mogelijk heeft

aangepast aan zijn eigen behoeften. Dat is nu niet terug te draaien op basis van een nostalgische hang naar een verondersteld welzijn van dieren op het romantische platteland van vroeger. Met historisch onderzoek is aangetoond dat dit een mythe is; vroeger hadden dieren het niet beter! Een eerste voorwaarde voor welzijn is gezondheid. In dat opzicht schortte er vroeger veel aan.⁴¹ Niet alleen bij dit vraagstuk maar ook op andere terreinen kan veterinair historisch onderzoek relevante informatie aandragen. Het kan worden ingeschakeld bij vergelijkende wetenschapsgeschiedenis, bijvoorbeeld bij disciplinevorming en professionalisering, de geschiedenis van ziekteconcepten bij mens en dier, het tot stand komen van biomedische kennis, de introductie van diagnostische en therapeutische technologie en de internationale circulatie van wetenschappelijke kennis.

Er zijn meer goede redenen aan te wijzen waarom wetenschapsgeschiedenis nuttig is. Niet alleen voor studenten maar ook voor een breder publiek biedt het de mogelijkheid meer inzicht te krijgen in de vraag hoe wetenschap werkt.⁴² Vanuit de wetenschapsgeschiedenis en – filosofie kunnen bijdragen worden geleverd aan de academische vorming van studenten, zoals het verdiepen van het historisch besef. Verder kan het studenten en wetenschappers stimuleren om naast de vergaande specialisatie over de muren van het eigen vakgebied heen te kijken.⁴³ Een kritische reflectie op de geschiedenis van het dier en de diergeneeskunde kan ook bijdragen tot een beter begrip van de huidige positie van de veterinaire wetenschappen in de samenleving en de beroepsperceptie bij dierenartsen. Tenslotte geldt: geschiedenis hoeft niet altijd nuttig te zijn, maar mag ook gewoon leuk zijn!

Tussen 1822 en 1956 heeft veterinaire geschiedenis deel uitgemaakt van het curriculum diergeneeskunde. Aan het nut ervan werd niet getwijfeld, maar door de uitbreiding van het aantal vakken en andere prioriteiten werd het vak in 1956 uit de veterinaire leeropdrachtenreeks geschrapt. De faculteit stelde toen voor om geschiedenis weer te laten geven als iemand gevonden kon worden die er animo voor had.⁴⁴ Uit het feit dat ik hier nu sta, kunt u afleiden dat dit inmiddels gelukt is.

Inbedding leerstoel

Met deze bijzondere leerstoel wordt aangesloten bij de groeiende

aandacht voor geschiedenis, wetenschap en samenleving en academische vorming van de studenten. Eerdere vergelijkbare leerstoelen zijn onder meer universiteitsgeschiedenis, medische geschiedenis en geschiedenis van de psychiatrie. Het is prachtig dat ik mij nu zowel bij de faculteiten Diergeneeskunde als Geesteswetenschappen uitgebreider met de historische en maatschappelijke aspecten van dit vakgebied op het grensvlak mens-dier kan bezighouden. Het is een mooie uitdaging om met de collega's van Geesteswetenschappen onderwijs en onderzoek op dit terrein te initiëren. Het Veterinair Historisch Genootschap van waaruit het initiatief voor het instellen van deze leerstoel is genomen, blijft voor mij een belangrijk forum om dit vak te bevorderen. Hetzelfde geldt voor het Universiteitsmuseum Utrecht – inclusief de Afdeling Diergeneeskunde – dat voor de universiteitsgeschiedenis en de wetenschapsgeschiedenis een onmisbaar instituut is. Ik verheug me op de voortzetting van de samenwerking met Peter de Haan en Leen Dorsman en andere collega's van het museum en de Commissie Geschiedschrijving. Ik ben blij met de inbedding van het vak veterinaire geschiedenis in het Utrechtse Descartes centrum voor de geschiedenis en filosofie van de natuurwetenschappen en de humaniora, dat onder de bezielende leiding van Wijnand Mijnhardt steeds meer vorm heeft gekregen. Ik zie er naar uit om gezamenlijk de overkoepelende onderwijs- en onderzoeksplannen te verwezenlijken. In het bijzonder geldt dit voor mijn collega's van het Instituut Geschiedenis en van het cluster geschiedenis van de biomedische wetenschappen Frank Huisman, Bert Nederbragt, Joost Vijselaar en Ruud Abma. Wat de samenwerking met studenten diergeneeskunde, geesteswetenschappen en vergelijkende wetenschapsgeschiedenis betreft, hoop ik nog lang door te kunnen gaan met de plezierige en leerzame contacten tijdens het onderwijs. Ten slotte verheug ik me op de uitdaging om binnen het kader van de World Association for the History of Veterinary Medicine samen met Susan Jones van de Universiteit van Minnesota en Johann Schäffer van de Tierärztliche Hochschule in Hannover aan de bevordering van de veterinaire geschiedenis te werken.

Dankwoord

Geachte toehoorders, aan het einde van deze openbare les resten mij woorden van dankbaarheid. Mijn grote dank gaat allereerst uit naar het Utrechts Universiteitsfonds dat deze bijzondere leerstoel heeft ingesteld, en naar het College van Bestuur van de Universiteit Utrecht dat deze instelling heeft bekrachtigd. Voorts dank ik de besturen van de faculteiten Geesteswetenschappen en Diergeneeskunde, het bestuur van het IRAS en voorts allen die aan mijn benoeming hebben bijgedragen. In het bijzonder geldt dit voor de hooggeleerden Wijnand Mijnhardt, Frans van Knapen, Bert van der Weijden en Berry Spruijt. Verder dank ik Jan van Logtestijn, Frans Smulders, Guus Mathijssen en Frans van Knapen die elk op hun eigen inspirerende wijze aan mijn loopbaan en academische vorming hebben bijgedragen. Van je familie moet je het inderdaad hebben. Ik prijs mij gelukkig met een warm koolmezenest als thuisfront, zowel vroeger in het ouderlijk huis als nu met de kinderen. Daarvoor en voor nog veel meer dank ik Akke in het bijzonder.

Ik heb gezegd!

Noten

- 1 *Lopen met Van Lennep* (2000) 245.
- 2 Offringa (1971).
- 3 Offringa (1981); Koolmees (2002).
- 4 Davids (1994); Jones (2003); Klurveld-Reijerse (1999); Van der Windt & Van Zon (2005).
- 5 Zie bijv. Cliteur (2001) en de discussie rond de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren.
- 6 Beijers (1963).
- 7 Uitzonderingen vormen Faber (1966) met zijn studie over de geschiedenis van de veepest en Bieleman (2001) met zijn bijdrage over de opkomst van de intensieve veehouderij.
- 8 Mathijsen (2001).
- 9 De Hoog (1811) 3-39.
- 10 Brumme & Schäffer (1993) 218.
- 11 Numan (1827) 20.
- 12 Numan (1836); Koolmees (1995) 137-140.
- 13 *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs* (1921).
- 14 Roothaert (1978). *Vlimmen contra Vlimmen* verscheen in 1953 en *Vlimmens tweede jeugd* in 1957.
- 15 Walch (1996) 141.
- 16 Walch (1996) 132, 360-364.
- 17 Graafsma & Wessels (2004) 27-29.
- 18 Umans (2000).
- 19 Offringa (1971) 305.
- 20 Wester (1939).
- 21 'Toegewijd aan de Nederlandsche veeartsenijkunde. Dat zij bloeie en groeie', Wester (1939) 571.
- 22 Offringa (1971, 1981).
- 23 Offringa (1983).
- 24 Van Oyen (1936).
- 25 Mathijsen (1986).
- 26 Boor-van der Putten (1986); Koolmees (1997); Verhoef, Van Leeuwen & De Leeuw (2005).
- 27 Swabe (1999).
- 28 McNeill (1976).
- 29 De Blécourt, Huisman & Van der Velden (1999) 362-367.
- 30 Jones (2003) 201-208.
- 31 Barwegen (2005) 122-149.
- 32 Diamond (2000).
- 33 Teigen (2003).
- 34 Teigen (1999) 355.

- 35 Ook Jonker (2001) pleit ervoor dat historici beter dan anderen vanuit hun specifieke expertise zinnig maatschappelijk commentaar kunnen leveren op basis van voorstellingen uit het verleden.
- 36 Fisher (1998); Woods (2004).
- 37 Van Zanden & Koolmees (2003).
- 38 Stassen (2006).
- 39 Schnabel (2003) 29.
- 40 Kluvelde (2006).
- 41 Statistieken van inspecties van vee dat omstreeks 1900 bij slachthuizen werd aangevoerd laten zien dat 10-40% besmet was met tuberculose en 1-4% met worminfecties. In de periode 1890-1930 liet het vervoer van slachtvee nog erg veel te wensen over en humane slachtmethoden werden nog niet overal gebruikt; zie Koolmees (1997) 124-128, 204-206, 229-264. Door gebrek aan voer waren koeien aan het einde van de winterperiode regelmatig zo zwak en ziek dat ze ondersteund moesten worden om ze in de wei te krijgen; zie Idel (1999). Bij het internationale transport van slachtossen werd het welzijn van dieren erg geschaad en was de uitval door ziekte en verwondingen hoog; zie Gijsbers & Lambooi (2004).
- 42 Theunissen (2006) 5-6.
- 43 Dorsman & Knegtmans (2006) 7.
- 44 Koolmees (1995).

Literatuur

- Barwegen, M., *Gouden hoorns. De geschiedenis van de veehouderij op Java, 1850-2000*.
Dissertatie Wageningen (Wageningen 2005).
- Beijers, J.A., 'De beoefening van de geschiedenis der veeartsenijkunde', in: B.P.M. Schulte (Red.) *Vijftig jaren beoefening van de geschiedenis der geneeskunde, wiskunde en natuurwetenschappen in Nederland 1913-1963* (z.pl. 1963) 85-88.
- Bieleman, J., 'Boeren werd agri-business – een synthese', in: J.W. Schot e.a., *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw*. Dl. 3 (Zutphen 2001) 227-233.
- Blécourt, W. de, Huisman, F. & Velden, H. van der, 'De medische markt in Nederland, 1850-1950', themanummer *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* **25** (1999) 361-478.
- Brunme, M.F. & Schäffer, J., 'Die Entwicklung der Veterinärmedizinhistoriographie in Deutschland', *Argos* **8** (1993) 217-225.
- Boor-van der Putten, I.M.E., *75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren in Nederland 1911-1986* (Utrecht 1986).
- Cliteur, P., *Darwin, dier en recht* (Amsterdam 2001).
- Davids, C.A., 'Dieren en geschiedenis. Benadering, bronnen, problemen', *Groniek, Historisch Tydschrift* **28** (1994) 9-19.
- Diamond, J., *Zwaarden, paarden en ziektekiemen. De ongelijkheid in de wereld verklaard* (Utrecht 2000).
- Dorsman, L.J. & Knegtmans, P.J. (Red.), *Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006).
- Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs. 's Rijks-veeartsenijschool - Veeartsenijkundige Hoogeschool 1821-1921* (Utrecht 1921).
- Faber, J.A., 'De veepest in Nederland in de achttiende eeuw', *Spiegel Historiae* **1** (1966) 67-74.
- Fisher, J.R., 'Cattle plagues past and present: the mystery of mad cow disease' *Journal of Contemporary History* **33** (1998) 215-228.
- Gijsbers, W. & Lambooi, B., 'Ossen voor de bijl. Een hedendaagse kijk op het historisch transport van slachtvee', *Argos* **31** (2004) 7-18.
- Graafsmā, C. & Wessels, H. (Red.), *De dierenarts. Beeld van een practicus* (Cuijk 2004).
- Hoog, Gerardus de, *Dissertatio medica inauguralis de analogia, nexu et reciprocae applicationis utilitate medicinae humanae et animalium rustico-domesticorum, sive veterinariae artis non neganda* (Lugdunum Batavorum 1811).
- Idel, A., *Tierschutzaspekte bei der Nutzung unserer Haustiere für die menschliche Ernährung und als Arbeitstier im Spiegel agrarwissenschaftlicher und veterinärmedizinischer Literatur aus dem deutschsprachigen Raum des 18. und 19. Jahrhunderts* (Berlin 1999).
- Jones, S.D., *Valuing animals. Veterinarians and their patients in modern America* (Baltimore

- & London 2003).
- Klonker, E., *Over de blijvende behoefte aan geschiedenis* (Assen 2001).
- Kluvelde, A., 'Dierenpolitici pronken met hun morele superioriteit', *De Volkskrant*, 16 december 2006.
- Kluvelde-Reijerse, A.A., *Reis door de hel der onschuldigen. De expressieve politiek van de Nederlandse Anti-vivisectionisten, 1890-1940*. Dissertatie Maastricht (Maastricht 1999).
- Koolmees, P.A., 'Over het onderwijs in veterinaire geschiedenis aan de Veeartsenijschool in Utrecht, 1821-1956', in: K. van der Horst, P.A. Koolmees & A. Monna (Red.) *Over beesten en boeken. Opstellen over de geschiedenis van de diergeneeskunde en de boekwetenschap* (Rotterdam 1995) 131-153.
- Koolmees, P.A., *Symbolen van openbare hygiëne. Gemeentelijke slachthuizen in Nederland 1795-1940* (Rotterdam 1997).
- Koolmees, P.A. 'From the Marshall plan to present day prosperity: veterinary medicine in the Netherlands 1945-2000', *Schweizer Archiv für Tierheilkunde* **144** (2002) 24-31.
- Lopen met Van Lennep. De zomer van 1823. Dagboek van zijn voetreis door Nederland, bezorgd door Geert Mak en Marita Mathijssen* (Zwolle 2000).
- Mathijssen, A.H.H.M., 'De Faculteit der Diergeneeskunde', in: H.W. von der Dunk, W.P. Heere & A.W. Reinink (Red.) *Tussen ivoren toren & grootbedrijf. De Utrechtse Universiteit 1936-1986* (Maarsse 1986) 467-479.
- Mathijssen, A.H.H.M., 'Gerrit de Hoog (1784-1812), Nederlands eerste gepromoveerde veearts', *Argos* **25** (2001) 207-218.
- McNeill, W. H., *Plagues and people* (New York 1976).
- Numan, A., 'Redevoering over de vee-artsenijkunde, en de inrigting van derzever onderwijs, overeenkomstig met het belang der maatschappij', *Vee-artsenijkundig Magazijn* **1** (1827) 1-77.
- Numan, A., 'Geschiedenis der Vee-artsenijkunde, en beschrijving der inrigting van 's Rijks vee-artsenijschool te Utrecht', *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht* **2** (1836) 161-188.
- Offringa, C., *Van Gildestein naar Uithof. 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Nederland*. dl. 1, 's Rijksveeartsenijschool (1821-1918) Veeartsenijkundige Hoogeschool (1918-1925); dl. 2, Faculteit der Veeartsenijkunde (1925-1956) Faculteit der Diergeneeskunde (1956-1971) (Utrecht 1971, 1981).
- Offringa, C., 'Ars Veterinaria: ambacht, professie, beroep. Sociologische theorie en historische praktijk', *Tijdschrift voor Geschiedenis* **96** (1983) 407-432.
- Oyen, C.F. van, 'Veeartsenijkundige Faculteit', in: J.P. Fockema Andreae e.a, *De Utrechtsche Universiteit 1636-1936* (Utrecht 1936) 371-384.

- Roothaert, A., *Doctor Vlimmen, trilogie* (Utrecht & Antwerpen 1978).
- Schnabel, P., 'Het doden van dieren: een sociologische visie op wat sociaal kan en a-sociaal is geworden', in: P.A. Koolmees, J.M. Swabe & L.J.E. Rutgers (Red), *Het doden van dieren. Maatschappelijke en ethische aspecten* (Wageningen 2003) 23-30.
- Stassen, E.N., *Ván bruikbaar tot dierbaar. Over de relatie mens-dier*. Oratie Universiteit Wageningen, 8 juni 2006 (Wageningen 2006).
- Swabe, J.M., *Animals, disease and human society: human-animal relations and the rise of veterinary medicine* (Londen etc. 1999).
- Teigen, Ph.M., "'A kindly, useful mentor": applying the history of medicine to public policy', *Journal of the History of Medicine* **54** (1999) 353-363.
- Teigen, Ph.M., 'Three perspectives on medical history today', in: J. Schäffer & P.A. Koolmees (Eds.) *Proceedings 33rd International congress on the history of veterinary medicine* (Giessen 2003) 225-234.
- Theunissen, B., *De Januskop van de wetenschapsgeschiedenis*. Oratie Universiteit Utrecht, 13 april 2005 (Amsterdam 2006) 5-6.
- Umans, S., 'U bent niet van de veehouder afhankelijk, maar deze is van u afhankelijk'. Minister Brinkhorst opent jaarcongres 2000 met een pittige toespraak', *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* **125** (2000) 688-698.
- Verhoef, P., Leeuwen, J.M. van & Leeuw, P.W. de (Red.), *'Strenge wetenschappelijkheid en praktische zin'. Een eeuw Nederlands Centraal Veterinair Instituut 1904-2004* (Rotterdam 2005).
- Walch, F., *Roothaert, een biografie* (Baarn 1996).
- Wester, J., *Geschiedenis der Veeartsenijkunde* (Utrecht 1939).
- Windt, H. van der & Zon, H. van (Red.), 'Mensen en dieren in het verleden', Themanummer *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* 2004 (Hilversum 2005).
- Woods, A., 'Flames and fear on the farms: controlling foot and mouth disease in Britain, 1892-2001', *Historical Research* **77** (2004) 520-542.
- Zanden, J.L. van & Koolmees, P.A., 'Het doden van dieren: historische aspecten', in: P.A. Koolmees, J.M. Swabe & L.J.E. Rutgers (Red), *Het doden van dieren. Maatschappelijke en ethische aspecten* (Wageningen 2003) 31-34.

Curriculum vitae

Peter A. Koolmees (Gouda 1954) volgde de opleidingen voor biotechnisch en histologisch analist. Daarna behaalde hij de akte voor eerstegraads leraar Geschiedenis en Staatsinrichting aan de Hogeschool Midden Nederland. In 1990 studeerde hij (met veel genoegen) af als historicus, richting economische en sociale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij promoveerde in 1997 op een onderzoek naar de geschiedenis van de vleeshygiëne in Nederland aan dezelfde universiteit.

Sinds 1973 is hij werkzaam bij de Faculteit der Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht; eerst bij de Vakgroep Algemene Heelkunde der Grote Huisdieren en vanaf 1975 bij de Vakgroep Voedingsmiddelen van Dierlijke Oorsprong, thans Divisie Veterinary Public Health van het Institute for Risk Assessment Sciences (IRAS). Vanaf 1990 is hij als docent-onderzoeker en vanaf 2002 als senior docent aan deze divisie verbonden. Hij verzorgt onderwijs in de vakgebieden voedingsmiddelenhygiëne, veterinaire wet- en regelgeving en geschiedenis van de diergeneeskunde en de biomedische wetenschappen. Vanaf 2002 is hij tevens werkzaam als conservator van de afdeling Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht. In juni 2006 werd hij aangesteld als bijzonder hoogleraar 'Diergeneeskunde in historische en maatschappelijke context' bij de faculteit Geesteswetenschappen mede ten behoeve van de faculteit der Diergeneeskunde.

Naast zijn oorspronkelijke onderzoeksveld voedselveiligheid heeft hij gepubliceerd over de geschiedenis van de diergeneeskunde in het algemeen en de geschiedenis van veterinaire volksgezondheid in het bijzonder. Hij is redacteur van *Argos, Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap* vanaf 1989. In de periode 2000–2004 was hij voorzitter van de World Association for the History of Veterinary Medicine. In 1999 ontving hij de George Sarton medaille van de Universiteit Gent voor zijn bijdrage aan de wetenschapsgeschiedenis.

De laatste uitgaven in deze reeks zijn:

- Frits van Oostrom, *Academische kwesties. Van middeleeuwse literatuur naar universiteit en maatschappij* (2003)
- Henk Verkuyl, *Woorden, woorden, woorden* (2003)
- Wiljan van den Akker & Gillis Dorleijn, *De Muze: een vrouw met den blik van een man. Opvattingen over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' in de Nederlandse poëzie tussen 1880 en 1940* (2003)
- Sonja de Leeuw, *Hoe komen wij in beeld? Cultuurhistorische aspecten van de Nederlandse televisie* (2003)
- Johannes J.G. Jansen, *De radicaal-islamitische ideologie: van Ibn Taymiyya tot Osama ben Laden* (2004)
- Hermina Joldersma, *The International Dimension of Middle-Netherlandic Song* (2004)
- Ido de Haan, *Politieke reconstructie. Een nieuw begin in de politieke geschiedenis* (2004)
- Pieta van Beek, 'Poeta laureata': *Anna Maria van Schurman, de eerste studente in 1636* (2004)
- Sieb Nooteboom, *Waar komen de letters van het alfabet vandaan?* (2004)
- Jan Luiten van Zanden, *De timmerman, de boekdrukker en het ontstaan van de Europese kennis-economie. Over de prijs en het aanbod van de Industriële Revolutie* (2004)
- Thijs Pollmann, *Afstellen* (2004)
- Ted Sanders, *Tekst doordenken. Taalbeheersing als de studie van taalgebruik en tekstkwaliteit* (2004)
- Keetie E. Sluiterman, *Gedeelde zorg. Maatschappelijke verantwoordelijkheid van ondernemingen in historisch perspectief* (2004)
- Joost Kloek, *Een scheiding van tafel en bed (met verveesde kinderen)* (2004)
- Monique Moser-Verrey, *Isabelle de Charrière and the Novel in the 18th Century* (2005)
- Paul Op de Coul, *De opmars van de operaregisseur. Een encensering van Mozarts Zauberflöte uit 1909* (2005)
- Peter de Voogd, *Laurence Sterne's Maria uitgebeeld: boekillustratie en receptiegeschiedenis* (2005)
- Nicole Pellegrin, *Entre inutilité et agrément. Remarques sur les femmes et l'écriture de l'Histoire à l'époque d'Isabelle de Charrière (1740-1806)* (2005)
- Berteke Waaldijk, *Talen naar cultuur. Burgerschap en de letterenstudies* (2005)
- Orlanda Soei Han Lie, *Wat bezielt een mediëvist? Mastering the Middle Ages* (2005)
- Sjef Barbiërs, *Er zijn grenzen aan wat je kunt zeggen* (2006)
- Mayke de Jong, *Over religie, vroege middeleeuwen en hedendaagse vragen* (2006)
- Huib van den Bergh, *Zeker weten door zuiver meten?* (2006)
- Johann-Christian Klamt, *Over kunstenaars signature en zelfportretten* (2006)
- Rosemarie L. Buikema, *Kunst en vliegwerk. Coalities in de Cultuurwetenschappen* (2006)
- Karl Kügle, *Over het componeren* (2006)
- René Kager, *Zoeken naar woorden* (2007)
- Peter Schrijver, *Keltisch en de bureu: 9000 jaar taalcontact* (2007)

Colofon

Copyright: Peter Koolmees

Vormgeving en druk: Labor Grafimedia BV, Utrecht

Deze oplage is gedrukt in een oplage van 300
genummerde exemplaren, waarvan dit nummer is.

Gezet in de PBembo en gedrukt op 120 grams papier Biotop.

ISBN 978-90-76912-78-3

Uitgave: Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht, 2007.

Het ontwerp van de reeks waarin deze uitgave verschijnt is
beschermd.

